

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО НА ЧЕРКАЩИНІ

ЛАЗУРЕНКО Валентин Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, помічник ректора з гуманітарної освіти і виховання Черкаського державного технологічного університету, заступник голови правління Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, лауреат Обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича, лауреат Обласної журналістської премії "Прометей", Почесний журналіст України

Невід'ємною складовою громадського руху та наукових досліджень на сучасному етапі духовного відродження України є історичне краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у громадян, і передусім у молоді, любові до рідного краю, національного патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурного надбання.

За останні роки значно зросла кількість людей, які за велінням серця ведуть активну дослідницьку і пошукову роботу, вивчаючи минуле і сучасне своїх регіонів. Історичне краєзнавство за роки існування Черкаської області пройшло шлях від любительських досліджень окремих самодіяльних ентузіастів до системних, ґрунтованих на наукових засадах, досліджень місцевої історії. Краєзнавство в області за цей час оформилося у специфічну систему професійної і аматорської діяльності, широкий громадський рух, який має не лише пізнавальне, а й велике виховне значення.

В багатогранному спектрі громадської дослідницько-пошукової роботи краєзнавців Шевченкового краю на сьогодні важливе місце посідає вивчення малодосліджених сторінок історії міст і сіл, життя і діяльності відомих земляків, історії окремих сфер суспільно-економічного життя, охорона та збереження історико-культурних пам'яток краю. За останнє десятиріччя в містах і районах Черкаської області побачили світ близько 200 краєзнавчих видань різного тематичного і жанрового спрямування. Сьогодні майже в половині міст і районів області підготовлено і видано комплексні праці з історії своїх регіонів. Першими з'явилися в 1995 р. такі праці в Монастирищенському (автор – І.І. Волошенко), Тальнівському (М.С. Дігтяренко) районах, місті Смі-

ла (В.С. Княжев), пізніше – в Лисянському (В.М. Щербатюк), Шполянському (В.В. Шевчук) та Чигиринському (В.М. Лазуренко) районах. Побачили світ колективні праці з історії Уманщини, Жашківщини, Черкаського, Корсунь-Шевченківського, Звенигородського та інших районів.

Золотим фондом і гордістю краєзнавства Черкащини є Лауреати обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича – Михайло Пономаренко, Павло Соса, Василь Страшевич, Вадим Мицик, Юрій Мариновський, Фаїна Непийвода, Володимир Поліщук, Іван Волошенко, Володимир Щербатюк, Олександр Шамрай, Світлана Китова, Валентин Лазуренко, Надія Бойко, Сергій Хаврусь, Борис Кіпа.

Черкащина, безумовно, заслуговує на любов краян. Щоправда, у цьому зв'язку, доречно пригадати мудрий вислів Максима Рильського: "Мало любити свій рідний край, його треба знати". Наш край має багатовікову історію і культуру, а також сповнений яскравими подіями сьогодення.

Черкащина має невичерпні можливості для розгортання дослідницько-краєзнавчої роботи, оскільки край з найдавніших часів відігравав значну роль у вітчизняній історії. Широко відомі Межиріцька та інші стоянки первісних людей, численні пам'ятки трипільської культури. В добу Київської Русі форпостами держави у боротьбі з кочівниками були Корсунь, Канів, Родень, Воїнь та інші міста краю. На землях Черкащини і в наступні часи розгорталося багато героїчних і трагічних подій, які є складовою частиною історії українського народу.

Звідси бере свої витоки козацтво. Збереглися свідчення про походи черкаських козаків, під орудою гетьманів Євстахія Дашкевича, Дмитра Вишневецького, Петра Сагайдачного. У другій половині XVII ст. Черкащина стала ареною жорсткої протидії українського козацтва польській шляхті. Черкаси, Чигирин, Суботів, Корсунь та інші населені пункти були свідками козацької слави.

З Черкащиною пов'язане зародження гайдамацького руху, який досяг своєї кульмінації в 1768 р., коли спалахнуло повстання, відоме в історії як Коліївщина. Не обминули Черкащину і буремні події XX ст., які поєднали у собі героїчні і трагічні сторінки нашої історії – утвердження на хвилі національного піднесення інституцій української держави в 1917 – 1920 рр., формування загонів Вільного козацтва, Холодноярська республіка, Чигиринська республіка, прихід до влади більшовиків.

Суперечливо йшла відбудова краю – зводились промислові підприємства, ліквідувалася неписьменність. Але потім була примусова колективіза-

ція, непоправні втрати голоду 1932 – 1933 рр., сталінські репресії. У роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. черкащани боролися з ворогом у складі діючої армії, партизанських загонів і підпільних груп, самовіддано трудилися в містах і селах. На території сучасної області у 1944 р. відбулася масштабна операція по оточенню і розгрому гітлерівських військ під Корсунь-Шевченківським.

В історії Черкаського краю є чимало людей, життєвий шлях яких примножив її славу. З їхніми іменами пов'язані давні часи і славна козаччина, становлення молодої Української держави і сучасні непрості турботи. Черкаська земля подарувала світові гетьмана-державотворця Богдана Хмельницького та національного генія Тараса Шевченка. Вона ж стала місцем їх довічного спочину. На цій землі народилися класики української літератури Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Іван Ле, драматург Іван Тогобочний (Іван Щоголів), літературознавець Леонід Білецький, публіцист, віцепрезидент ВУАН Сергій Єфремов, композитори Кирило Стеценко і Семен Гулак-Артемівський, художники Іван Падалка та Іван Іжакевич, хореограф Василь Авраменко, громадсько-політичний діяч, Герой України В'ячеслав Чорновіл.

На землі Черкащини жили і творили такі видатні особистості як Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Євген Гребінка, Микола Лисенко, Адам Міцкевич, Ілля Мечников, Олександр Пушкін, Петро Чайковський.

Черкаський край не можна уявити і без такої непересічної особистості як поет і прозаїк Василь Симоненко. З нашим краєм пов'язані також імена корифеїв української науки помолога Левка Симиренка, письменника Агвангела Кримського, філософа Памфіла Юркевича, істориків – Івана Гуржія, Івана Шевченка, Іллі Шульги, Андрія Яковліва, Василя Ляскоронського, хіміка Олександра Баха, економіста Сергія Подолинського, програміста і кібернетика Катерини Ющенко, фізіолога і генетика Володимира Моргуна.

Черкащина надихала на творчість вченого-енциклопедиста, першого ректора Київського університету Михайла Максимовича. Тут тривалий час жив один з основоположників Українського музейництва, академік ВУАН Михайло Біляшівський.

Прославилася черкаська земля іменами своїх земляків чи не найбільше у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Немає такої країни в Європі, де б у роки Другої світової війни не билися з ненависним ворогом черкащани, як немає такого міста колишнього СРСР, яке б не звільняли чи не захищали вихідці із черкаського краю. Понад 160 уродженців сіл та міст Черкащини у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. були удостоєні висо-

кого звання – Героя Радянського Союзу. Двом із них – генералу армії Івану Даниловичу Черняхівському (уродженець села Оксанино Уманського району) і генерал-лейтенанту Івану Никифоровичу Степаненку (уродженець села Нехайки Драбівського району) це високе звання присвоєно двічі.

Їх небагато в нашій державі, людей, які були б одночасно повними кавалерами ордена Слави і Героями Радянського Союзу. До славної когорти цих богатирів належить і наш земляк – уродженець села Велика Севастіанівка Христинівського району – льотчик Іван Григорович Драченко.

В історію Перемоги над фашизмом записано ім'я легендарного жителя Черкащини, першого коменданта рейхстагу Федора Матвійовича Зінченка. Саме бійці його полку Михайло Єгоров, Мелітон Кантарія і Олексій Берест встановили у 1945 р. на куполі німецького рейхстагу прапор Перемоги.

Гордиться Черкащина своїм легендарним земляком, генерал-лейтенантом Кузьмою Миколайовичем Дерев'янком. Історія розпорядилась так, що саме він поставив останню крапку у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.), підписавши 2 вересня 1945 р. Акт про капітуляцію Японії на борту лінійного корабля "Міссурі".

60 років від часу закінчення Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) ми відзначили 2 вересня 2005 р. Саме з цією визначною подією ХХ століття тісно пов'язане ім'я ще одного уродженця Черкащини, а саме села Буда-Орловецька Городищенського району Івана Тимофійовича Артеменка. У серпні 1945 р. І.Т. Артеменко – особливо уповноважений радянського командування, який вручив ультиматум про беззастережну капітуляцію Квантунської армії генералу Ямаді Отодзо.

Черкащина дала армії не одного видатного воєначальника, які стали відомими постатями у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Серед них – уродженець села Степанці, що на Канівщині, Лев Соломонович Сквирський. В період з травня 1943 р. по січень 1945 р. Лев Соломонович командує 26-ю армією. Черкаський край гордиться і уродженцем села Велика Бурімка Чорнобаївського району Василем Пилиповичем Герасименком, людиною, яка з грудня 1941 р. була командуючим військами Сталінградського військового округу, а з вересня 1942 р. по листопад 1943 р. – командуючим 28-ю армією на Сталінградському, Південному та 4-му Українському фронтах. З березня 1944 р. по жовтень 1945 р. Василь Пилипович – нарком оборони Української РСР і водночас командуючий військами Київського військового округу.

Черкаська земля прекрасна і славна не лише своїми історичними, бойовими, а й трудовими традиціями. У черкаському краї народилося багато патріотичних починань. Тут розпочався рух п'ятисотенниць, ініціаторами якого

були в тридцяті роки минулого століття буряководи Марія Демченко і Марина Гнатенко з села Старосілля Городищенського району. Своєрідною школою передового досвіду став колгосп "Здобуток Жовтня" Тальнівського району, головою якого 37 років був один із зачинателів колгоспного руху на Україні двічі Герой Соціалістичної Праці Федір Іванович Дубковецький.

Далеко за межами Черкащини були відомі імена будівельника Василя Заболотного із Черкас, голови колгоспу Луки Іващенко з Чорнобаївського району, птахаря Федора Гуржія з Черкаського району, голови колгоспу Тетяни Гаврилової з Тальнівського району, шахтаря Віталія Дубиніна з міста Ватутіного. Широке визнання здобула праця птахівниці Марії Гвоздь із Золотоніського району, цукровара Василя Резніка з Черкас, буряковеда Омеляна Парубка з Жашківського району, будівельника Миколи Буданцева з Черкас, народного вчителя Олександра Захаренка з Корсунь-Шевченківського району, директора Мліївської дослідної станції Миколи Артеменка, лікаря Івана Гука з Черкас.

З утворенням у 1954 р. Черкаської області значно зріс економічний і науково-культурний потенціал регіону. Слід відмітити, що Черкащина не лише щедро засіяна історичним минулим, а і багата важливими подіями сьогодення. Область займає вигідне географічне положення в центрі України. Через її територію, на якій проживає біля 1,4 млн. чоловік населення, проходять важливі залізничні та автомобільні дороги, магістралі, які постачають на захід природний газ і електроенергію.

Черкащина, яку по праву називають духовним центром України, віднедавна стала ще й географічним центром нашої держави, що офіційно підтверджено Державною службою геодезії, картографії та кадастру і Національною радою географічних назв. У протоколі засідання Національної ради географічних назв від 16 жовтня 2003 р. зазначено, що "географічний центр в околицях міста Шполи Черкаської області є географічним центром України".

За роки незалежності на Черкащині з-під пера дослідників місцевої історії з'явився ряд оригінальних краєзнавчих видань про життя і діяльність відомих земляків, передусім тих, чії заслуги належним чином не були оцінені.

На Черкащині, як важлива складова частина краєзнавчого руху продовжує розвиватися шкільне краєзнавство, основні напрями якого сформульовані в державній програмі "Освіта Черкащини".

На її виконання в плани навчальних закладів введено краєзнавчі курси, започатковано конкурси-захисти учнівських наукових робіт з історичного краєзнавства, які сьогодні привертають найбільшу кількість учасників. Роз-

виту набуває шкільний краєзнавчий туризм, активізується робота станцій юних туристів, туристсько-краєзнавчих гуртків.

Дієвою формою поширення знань про історію рідного краю стали засоби масової інформації. Послідовно і кваліфіковано ведеться історико-краєзнавча тематика на сторінках обласних газет "Нова доба", "Черкаський край", районних та міських – "Чигиринські вісті", "Сміла", "Дніпрова зірка" (Канів), "Златокрай". Історія краю висвітлюється в телепередачах телекомпанії "Рось", зокрема "В серці України", "Моя Черкащина" та інші.

Сьогодні ми маємо немало прикладів активної краєзнавчої роботи на місцях. Одним з них є Лисянська районна спілка краєзнавців "Витоки", в практиці якої – проведення науково-практичних конференцій за участю науковців, видання краєзнавчої літератури, власного журналу "Добридень". Спілка має свою сторінку в комп'ютерній мережі "Інтернет". Чимало добрих справ на рахунок краєзнавчих товариств "Тясмин" зі Сміли, "Артанія" із села Мошні Черкаського району, краєзнавчих осередків в Маньківці, Тальному, Городищі, Каневі, Кам'янці та інших районах.

Під вінець своєї доповіді висловлю впевненість, що і нинішня, вже Третя Кам'янська районна науково-практична конференція "З історії рідного краю" слугуватиме формуванню і утвердженню у суспільстві національної ідеї, динамічному поступу у розбудові держави.

Запорукою цього є активна позиція визнаних краєзнавців Кам'янщини. В цьому контексті слід окремо, без перебільшення, виділити патріота-краєзнавця кам'янської землі, головного генератора та ідейного натхненника проведення цієї конференції, лауреата Обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича, голову правління Кам'янської районної громадської організації "Спілка краєзнавців", автора багатьох історико-краєзнавчих друкованих праць, нині – міського голови м. Кам'янки Олександра Григоровича Шамрая.

Від імені правління Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців складаю Вам і однодумцям Вашим щиру вдячність за подвижництво у вивченні та донесенні до широких верств історичної минувшини Кам'янського мікрорегіону.

Зичу міцного здоров'я, цікавих відкриттів і знахідок, а також всіляких гараздів, успіхів у проведенні наступних конференцій.